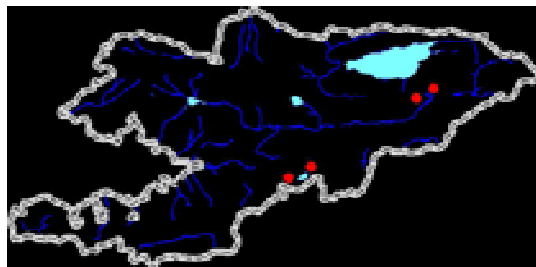

Чатырчалуу тьяншанчек

Tianschaniella umbellifera B. Fedtsch.ex M. Pop

Эндиктерден - Boraginaceae Juss - Бурачниковые

Статусу: VU. Борбордук Тяньшандын бир кыйла кыскарып бара жаткан сейрек эндем түрү. Монотиптүү тукумдун өкүлү.

Мүнөздөмө. Көп жылдык. Тамыры ичке, типтик. Сабагы начар өнүккөн, бийиктиги 30-40 см, ичке, жөнөкөй же бутактуу, түксүз же бирин серин түктүү. Тамыр моюнчасынан өскөн жалбырактарынын саны 6-10, сүйрү, чачыранды тишчелүү. Сөңгөк жалбырактары катарлаш, жабышкан боз түктүү. Чачы гүл тобу ар башка цимоздук жалган чатырчадай гүл тобунан турат. Гүлдөрү ичке, узун, топтошкон чатырдай гүл сабында жайгашкан. Чөйчөкчөсү боз түктүү. Желекчеси көгүш же агыш, энелик түтүкчөсүнүн узундугу 1 мм, кыска туурасынан бүктөлгөн, жоонойгон учтары дөмпөк бүдүрлүү. Мөмөлүгү кыска гинофорго ички жагынан бириккен, төрттөн турган жаңгакча. Анын жээктери якорь сымал тикенектүү. Бул чатырчадай топгүлгө жайгашкан монотиптүү өзгөчө гүл тиби.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Июль-августта гүлдөп, август-сентябрда уруктайт. Уругу аркылуу көбөйөт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Кыргызстан: Борбордук Тяньшань (Ысыккөл областынын сырты, Тескей Алатоонун түштүк капталы, Торугарт кырка тоосу, Чатыркөл көлүнүн тегереги).

Өсүү шарттары. Бийик тоолуу капчыгайлардын, суу жээктеринин майда, жука топурактуу аскалуу беттери.

Саны. Ареалынын чегинде аз санда топтошуп же жалгыздан өсүшү ыктымал.

Чектөөчү факторлор. Мал жайыттарды үнөмсүз пайдалануунун натыйжасында табыгый өскөн жерлердин бузулушу.

Өстүрүү. Маалымат жок.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Кыргыз ССРинин Кызыл китебине (1985) киргизилген.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Ареалын популяциясынын абалын изилдеп, түр көп учураган аймактарда ботаникалык заказник уюштуруу.

Тяньшаночка зонтиконосная*Tianschaniella umbellifera* B. Fedtsch.ex M. Pop

Статус: VU. Значительно сокращающийся узкоэндемичный вид Центрального Тянь-Шаня. Представитель монотипного рода.

Описание. Многолетник. Корень тонкий, вертикальный. Стебли слабые, восходящие 30 - 40 см высоты, тонкие, простые или ветвистые, голые или слабоопушенные. Розетки прикорневых листьев из 6 - 10 продолговатых листочков, рассеяно - щетинистые. Стеблевые листья очередные, прижато-серопушистые. Соцветие кистевидное из отдельных цимозных соцветий, образующих ложные зонтики. Цветки на тонких, длинных цветоножках, расположенных пучками в виде зонтика. Чашечка серопушистая. Венчик голубой, беловатый, трубка короткая около 1 мм длины, в зеве имеются сводики, верхушка которых утолщенная и сосочковатая. Плодики – орешки в количестве четырех прикреплены брюшной стороной к короткому гинофору, края орешка крыловидные с якорными шипиками. Своеобразный монотипный род с зонтиковидно расположенными цветками.

Особенности биологии. Цветет в VII–VIII; плодоносит в VIII–IX. Размножение семенное.

Распространение общее и в стране. Кыргызстан: Центральный Тянь-Шань (сырты Иссыккульской области, южный макросклон Терской Алатау, хребет Торугартский, окрестности оз. Чатыр-Кель).

Места произрастания. Скальные маломощные мелкоземистые почвы по берегам рек и ущельям, в верхнем поясе гор.

Численность. В пределах ареала растет, видимо одиночными экземплярами или небольшими группами.

Лимитирующие факторы. Нарушение местообитаний в результате бессистемного выпаса скота.

Культивирование. Сведений нет.

Меры охраны существующие. Внесен в Красную книгу Кыргызской ССР (1985).

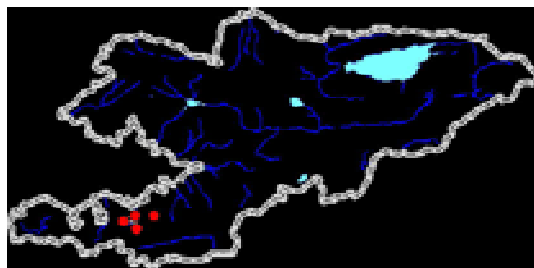
Меры охраны рекомендуемые. Изучить ареал и состояние популяций. В местах наибольшей концентрации вида организовать ботанический заказник.

Источники: 24, 25, 47, 64.

Tianschaniella*Tianschaniella umbellifera* B. Fedtsch.ex M. Pop

Status: VU. It is rare mosaic-distributed perennial plant, endemic for Inner and Central Tien-Shan. In Kyrgyzstan it is known from several sites only: area near Tchatyr-Kul Lake, Torugart-Too, Ak-Shyirak-Eastern and Terskei Ala-Too (Ottuk Ravine in south-eastern part). The species sporadically populates meagre silty-soil places, at rocky river-banks and in rocky gorges. Period of flowering: June – July, fruiting in September; propagation is generative (by seeds). The species is unknown in a culture, number in nature is insignificant. Limiting factors: destruction of habitats caused by excessive cattle pasturage. This plant is still out of any special protection despite including into Red Book of the country in 1985. It is necessary to continue study of distribution and ecology, and to create botanical wildlife area, for conservation of the species.

Алай наталиелласы *Nathaliella alaiica* B. Fedtsch.

Норичниктерден - Scrophulariaceae - Норичниковые

Статусу: CR *B2ab(iii)*. Гималайдан келип чыккан, сейрек кездешкен, монотиптүү тукумдун эндем түрү. Декоративдүү.

Мүнөздөмө. Көп жылдык, жапыз бойлуу, тик жана калың тамырлуу, сабаксыз чөп өсүмдүк. Каудекси жан тамыр жалбырактардын калдыктары менен жыш жабылган, кыл сымал түктүү, жан тамыр розеткалуу, бүтүн, узунча-жумуртка сымал, узун жалбырак саптуу (жалбыракка теңдеш), көптөгөн сандагы жалбырактары бар. Гүлдөрү тамырга жакын жайгашкан, узундугу 2-2,5 см, кыска гүл саптуу, сыя-кызгылтым, узун түтүкчөлүү, билинер-билинбес эки эриндүү, 5 анча тең эмес бөлүкчөлүү имерилген. Аталыгы 4, мамычасы жазы чаң алгычтуу. Кутучасы эки уялуу, түксүз.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Июнь-июлда гүлдөп, уруктайт. Уругу аркылуу көбөйөт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Өзбекстан, Кыргызстан: Шахмардан, Исфайрамсай сууларынын бассейни, Курбанкөл көлүнүн тегереги.

Өсүү шарттары. Таштак тоо беттери, аска-зоолор.

Саны. Популяциясы өтө эле аз, жоголуп кетүү коркунучу бар.

Чектөөчү факторлор. Адамдын чарбачылык иштери, өскөн аймактарынын бузулушу.

Өстүрүү. Маалымат жок.

Уюштурулган коргоо аракеттери. СССРдин Кызыл китебине (1984) киргизилген.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Түрдүн азыркы кездеги популяциясынын абалын изилдеп, максималдуу кездешкен аймактарда ботаникалык заказник уюштуруп, декоративдүү өсүмдүк катары өстүрүү зарыл.

Наталиелла алайская*Nathaliella alaica* B. Fedtsch.

Статус: CR B2ab(iii). Редкий, эндемичный вид монотипного рода гималайского происхождения. Декоративен.

Описание. Многолетнее, низкое с толстым вертикальным корнем, бесстебельное травянистое растение. Каудекс густо покрыт с остатками прикорневых листьев и щетинистыми волосками и прикорневой розеткой из многочисленных цельных продолговато-яйцевидных листьев на длинных (равных на пластинке) черешках. Цветки прикорневые, около 2-2,5 см длиной на коротких цветоножках, розово-фиолетовые, длиннотрубчатые, неяснодвугубые, с 5 слегка неравными долями отгиба. Тычинок 4, столбик с расширенным рыльцем. Коробочка двугнездная, голая.

Особенности биологии. Цветет и плодоносит в июне-июле. Размножается семенами.

Распространение общее и в стране. Узбекистан, Кыргызстан: бассейн р. Шахимардан, Исфайрам-Сай, окрестности оз. Курбан-Куль.

Места произрастания. Каменистые склоны гор, скалы.

Численность. Популяции ничтожно малы, могут исчезнуть.

Лимитирующие факторы. Хозяйственная деятельность человека, нарушение местообитаний.

Культивирование. Нет данных.

Меры охраны существующие. Внесен в Красную книгу СССР (1984).

Меры охраны рекомендуемые. Изучение современного состояния популяций вида, организация ботанического заказника в местах наибольшей концентрации, введение в культуру в качестве декоративного растения.

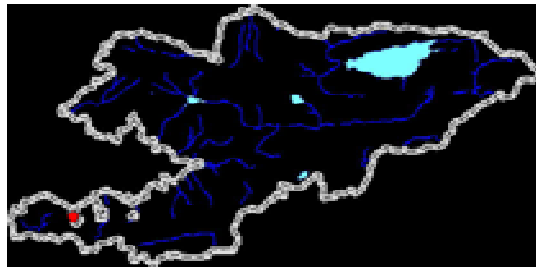
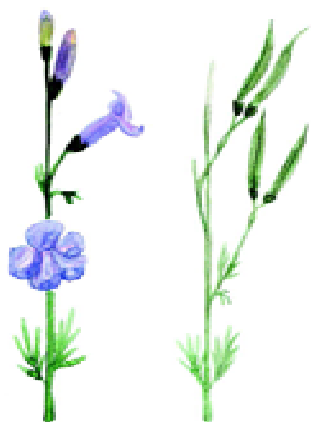
Источники: 5, 24, 48.

Nathaliella*Nathaliella alaica* B. Fedtsch.

Status: Critically endangered (CR B2ab(iii)), rare local endem of north-western part of Alai Mountains, representative of the monotypic genus of Himalayan origin. This stemless perennial plant is known from basins of Isfairamsai and Shakhimardan (area near Kurban-Kol Lake) Rivers (Kyrgyzstan and Uzbekistan) only. It populates stony slopes and rocks in mid-montane belt. Flowering and fruiting plants are observed in June – July; propagation is generative. Number is extremely small. Limiting factors: small territory of occupancy and distribution; small populations can be lost in result of any possible transformation and destruction of habitats caused by disturbing human activity. The species is unknown in a culture and in territories of existing protected areas, despite of it is listed in USSR Red Book. For the species' conservation there are offered monitoring for populations, creation of botanical wildlife areas, introduction into a culture (as nice-flowering species), as well to continue study of specific area of occupancy and biology.

Ольга инкарвиллеясы

Incarvillea olgae Regel

Бигнониялардан - Bignoniaceae Juss. - Бигнониевые

Статусу: CR B2ab(iii). Өтө сейрек кездешкен, жоголуп кетүү коркунучунун алдында турган, өзгөчө коргоону талап кылган байыркы түр.

Мүнөздөмө. Бийиктиги 1 м ге чейин жеткен көп жылдык өсүмдүк. Жалбырактары канаттай тилкелүү, чоку жалбырагы бүтүн кырдуу. Гулдөрү шыпыргыдай, жыш эмес топ гүлгө чогулуп, сабактын учунда жайгашат. Желекчелеринин узундугу 4 см ге чейин жетет, алар бирдей эмес беш бөлүктүү, эки эриндүүдөй болуп көрүнөт, күлгүн-кызыл, кээде ак. Чөйчөкчөсү уч бурчтуу тишчелүү. Аталыгы 4, эки канатчалуу чаңчалуу. Мөмөсү - көп уруктуу, сүйрүрөөк, сырты катуу кутуча, узундугу - 10 см ге чейин жетет.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Июнь-июлда гүлдөп, август-сентябрда уруктанат. Уругу аркылуу көбөйөт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Тажикстан (Батыш Памир, Памир-Алай). Кыргызстанда - Алай тоо кыркасынын түндүк беттери, Сох жана Шахимардан сууларынын арасы.

Өсүү шарттары. Деңиз деңгээлинен 700-2500 м бийиктиктеги өзөн бойлорундагы кумдуу, таштак жерлер жана боз топурактуу тоонун беттери.

Саны. Ареалында эң аз, чакан, бирин-серин кездешет. Түр жоголуп кетүү коркунучунун алдында турат.

Чектөөчү факторлор. Жергиликтүү калк анын кооздугуна карап, үзүп-жыйнашат. Айрым өскөн жерлеринде геологиялык иштер жүргүзүлүп жатат.

Өстүрүү. Кыргыз Республикасынын УИАнын Ботаникалык багында 1941-1944, 1952-1954 жылдары атайын өстүрүүдө жакшы натыйжа болгон. Көлөкөлүү жерлерде таптакыр өспөйт.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Кыргыз ССРинин Кызыл китебине (1985) киргизилген, формалдуу түрдө Айдаркен ботаникалык заказнигинде коргоого алынган. Атайын коргоо чаралары көрүлгөн эмес.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Популяцияларын тактап, кошумча ботаникалык заказниктерди уюштуруу, атайлап колдо өстүрүү иштерин жүргүзүү керек.

Инкарвиллея Ольги*Incarvillea olgae* Regel

Статус: CR B2ab(iii). Очень редкий, находящийся под угрозой исчезновения древний вид, требующий особой охраны.

Описание. Многолетнее растение до 1 м высоты. Листья перисто-рассеченные, самые верхние цельные. Цветы в верхушечном, рыхлом метельчатом соцветии. Венчик крупный до 4 см длины, с неравными пятью лопастями, слегка двугубый, розово - пурпуровый, редко белый. Чашечка с треугольными зубцами. Тычинок 4, с двукрылыми пыльниками. Плод - многосемянная, удлинённая, кожистая коробочка до 10 см длины.

Особенности биологии. Цветет в VI–VII; плодоносит VIII–IX. Размножается семенами.

Распространение общее и в стране. Таджикистан (Западный Памир, Памиро-Алай). В Кыргызстане – северный макросклон Алайского хребта в междуречье рек Шахимардан и Сох.

Места произрастания. В галечниковых поймах рек, на конусах выноса каменистых и глинистых склонов на высотах от 700 до 2500 м над ур. м.

Численность. Ареал крайне ограничен. Встречается единичными экземплярами. Вид находится в критической опасности.

Лимитирующие факторы. Из-за декоративных качеств обламывается населением. В местах произрастания идут геологические разработки.

Культивирование. В ботаническом саду НАН КР культивировали в 1941–1944, 1952–1964 гг. получены хорошие результаты. Совершенно не переносит затенения.

Меры охраны существующие. Занесена в Красную книгу Киргизской ССР (1985) и формально находится под охраной в ботаническом заказнике Хайдаркан. Специальных мер охраны нет.

Меры охраны рекомендуемые. Провести инвентаризацию популяций, организовать дополнительные ботанические заказники, возобновить культивирование.

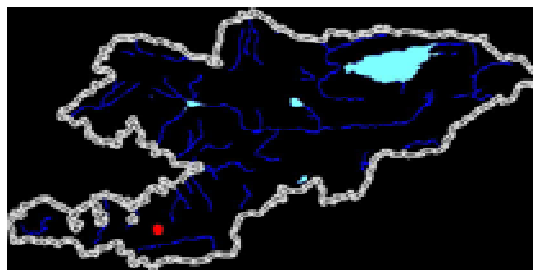
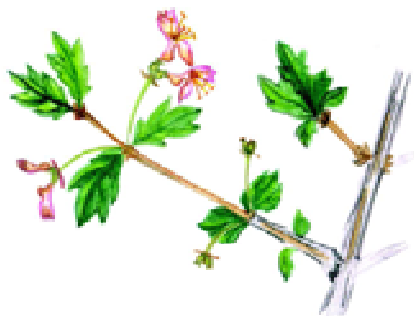
Источники: 24, 64, 76.

Olga's Chinese Trumpet-creeper*Incarvillea olgae* Regel

Status: Critically endangered (CR B2ab(iii)), rare local species endemic of north-western spurs of Alai Mountains. This ornamental perennial plant is only one representative of the relic genus in Kyrgyzstan and is known from the area between Sokh and Shakhimardan Rivers (Katrang-Too Mountain Range). The species populates pebbles in riverbeds and stony and clayey slopes, at 700–2,500 m above sea level. Period of flowering: June – July, fruiting in August; propagation is generative (by seeds) only. Number is extremely small, plants occur by single specimens. Limiting factors: small territory of occupancy and distribution, flower collection, disturbance of habitats caused by the mine industry. The species was successfully cultivated in Bishkek Botanical garden in 1941–1944 and 1952–1964; the plant reveals absolute intolerance to the shading. The species is included into Red Book of the country in 1985 and is under protection in Khaidarken botanical wildlife area. For the species' conservation there are offered to create additional botanical wildlife area and to resume and expand the cultivation in Bishkek Botanical garden.

Укмуштуу шилби

Lonicera paradoxa Pojark

Шилбилерден – Caprifoliaceae Juss - Жимолостные

Статусу: CR B2ab(iii). Үзгүлтүктүү (дизъюнктивдүү) ареалдуу, реликт, эндем түр.

Мүнөздөмө. Бийиктиги 1,5 м ге чейин жеткен жапыз, ксероморфтук көрүнүштөгү бадал, көп жылдык бутактарынын кабыгы боз, катталган; бутактары кыска, жаш бутактары сары, кыска жана жыш түктүү. Жалбырактары майда, эллипстей, түбү шынаадай, канаттай айчыктуу, төмөнкүлөрү бүтүн, жалбырак сабы кыска, кылдай-безчелүү түктүү. Шилбилердин ичинен жалбырактары айкын айчыктуу болгон жалгыз түр. Гүлдөрү жуп, гүл сабы кыска, безчелүү, түктүү жана жалбырак колтугунда орун алган. Мөмөлөрү шар сымал тоголок, бош, кызыл.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Июль-августта гүлдөп, август-сентябрда мөмөлөйт. Уругу менен көбөйөт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Мурунку учурда бул түр Түркстан жана Алай тоо кыркаларынын түндүк беттеринде (Тажикстан, Өзбекстан жана Кыргызстан) кеңири таралган; азыркы кезде ареалы үзгүлтүктүү: Алай тоо кыркасында (Кыргызстан) Курбанкөл көлүнөн жогору Көксуу суусунун капчыгайынан гана белгилүү; Республиканын чегинен тышкары Түркстан тоо кыркасында сакталып калган (чыгыш бөлүгүндөгү Миңтеке дарыясынын капчыгайынан жана борбордук бөлүгүндөгү Кусавлысай капчыгайынан); мындан тышкары Заравшан тоо кыркасынын түндүк бетиндеги Демиор капчыгайы.

Өсүү шарттары. Ири таштуу, адырлуу тоолордун этектериндеги акиташтуу аскалар жана жыш өскөн бадалдардын, шалбаалуу-боздондордун топторунун жана сейрек өскөн арчалуу токойлордун арасындагы, деңиз деңгээлинен 2000-3000 м ге чейинки бийиктиктерде.

Саны. Деградацияга дуушар болуп, аянты өтө чектелген төрт жерде өсөт. 1969-жылдан 1973-жылга чейин Алай тоо кыркасында экземплярларынын саны 22 ден 12 ге чейин азайган. Түркстан тоо кыркасында 20 экземпляр кездешет. Жалпы саны 30-40 түптөн ашпайт.

Чектөөчү факторлор. Чарбачылык жактан территорияларды өздөштүрүү. Уругу аркылуу көбөйүүсү жок. Жергиликтүү калк тарабынан отун катары пайдаланылат.

Өстүрүү. Эч кандай маалыматтар жок.

Уюштурулган коргоо аракеттери. СССРдин (1984 ж.) жана Кыргыз ССРинин Кызыл китебинде (1985ж.) катталган.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Түрдүн азыркы кездеги абалын, биологиясын жана экологиясын изилдөө. Жайгашкан аянтында, Курбанкөлдүн бассейнинде ботаникалык заказник уюштуруу керек.

Жимолость странная (парадоксальная)*Lonicera paradoxa* Pojark

Статус: Категория CR B2ab(iii). Реликтовый эндемичный вид с дизъюнктивным ареалом.

Описание. Низкий приземистый кустарник ксероморфного облика, высотой до 1,5 м, на старых ветках кора серая, отслаивающаяся; побеги укороченные, молодые ветки жёлтые густо и коротко опушённые. Листья мелкие, эллиптические с клиновидным основанием, перисто-лопастные или разрезанные, нижние – цельные на коротком железисто-щетинистом опушённом черешке. Это единственный вид жимолости с ясно лопастными листьями. Цветки парные, пазушные, на коротком железистом и опушённом цветоносе. Ягоды шаровидные, свободные, красные, семена мелкие.

Особенности биологии. Цветёт в VII–VIII, плодоносит в VIII–IX. Размножение семенное.

Распространение общее и в стране. Раньше вид был довольно широко распространён по северному склону Туркестанского и Алайского хребтов (Таджикистан, Узбекистан и Кыргызстан); в настоящее время ареал имеет дизъюнкции. В Алайском хребте (Кыргызстан) известен лишь из ущелья реки Кёк-Суу выше озера Курбан-Кель; за пределами республики сохранился в Туркестанском хребте (ущелье реки Мин-Теке в восточной части и ущелье Кусавлисай в центральной части), а также в ущелье Демиора на северном склоне Зеравшанского хребта.

Места произрастания. По крупнокаменистым шлейфам у подножия известковых скал и по каменисто-щебнистым склонам, в зарослях кустарников, в лугово-степных группировках, по склонам в изреженных арчëвников, на высотах 2000–3000 м н. у. м.

Численность. Ограничена четырьмя деградирующими небольшими очагами произрастания. В Алайском хребте с 1969 по 1973 гг. число экземпляров снизилось с 22 до 12, в Туркестанском хребте насчитывается 20 экземпляров. Общее количество не превышает 30–40 кустов.

Лимитирующие факторы. Хозяйственное освоение территории произрастания. Отсутствие семенного возобновления. Используется населением на топливо.

Культивирование. Сведений нет.

Меры охраны существующие. Занесен в Красную книгу СССР (1984 г.) и в Красную книгу Киргизской ССР (1985 г.).

Меры охраны рекомендуемые. Изучить биологию, экологию и современное состояние вида. Организовать заказник в месте обитания, в бассейне озера Курбан-Коль.

Источники: 22, 24, 25, 56.

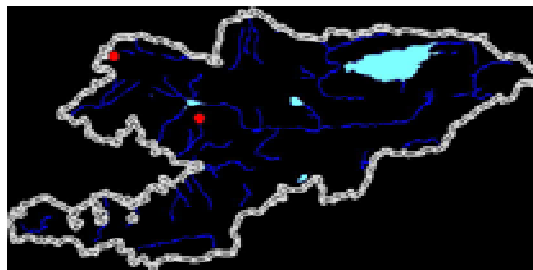
Paradoxical Honeysuckle*Lonicera paradoxa* Pojark

Status: Category CR B2ab (iii). It is critically endangered very rare narrow-spreaded species, tertiary relict shrub, one of 10 Kyrgyz congeners. The species has disjunctive area and distributed in Alai Mountains (Kok-Suu River gorge stream-up of Kurban-Kol Lake) in Kyrgyzstan territory and in two localities in territories of adjacent countries (Uzbekistan and Tadjikistan, Turkestan and Zerawshan Mountain Ranges) only. These plants populates stony placers and slopes between shrubs at 2,000–3,000 m above sea level. Total world number of individuals is about 30–40. Period of flowering: May, reproduction is generative but renewal and propagation by seeds in nature are almost absent. Limiting factors: very weak reproduction, economic development of lands in habitats, felling (firewood-cutting by people). The species is listed in USSR Red Book and in Red Book of Kyrgyzstan. Studies of ecology and current state of population, as well the creation of botanical wildlife area in habitat near Kurban-Kol Lake, are urgently necessary for species' conservation.

Евгения коңгуроо гүлү

Campanula eugeniae Fed.

Коңгуроо гүлдүүлөрдөн - *Campanulaceae* Juss - Колокольчиковые

Статусу: VU. Батыш Тяньшандын эндеми (Талас жана Фергана тоо кыркалары). Декоративдүү кооз гүлдөгөн өсүмдүк.

Мүнөздөмө. Көп жылдык чөп өсүмдүк. Дүңгөлүү, көп жана бутактуу тамыр сабагында кыска жана көп сандаган боз өркүндүү. Алар былтыркы жылдын жалбырак саптарынын катмарланган кыска калдыктары, тамыр моюнчасындагы бирин-серин жалбырактары же гүл байлоочу сабактары менен жабылган. Сабагынын бийиктиги 10-15 см, жөнөкөй, ичке, жип сымал, тамыр моюнчасындагы жалбырактарынан жана мөмө байлабаган өркүндөрүнүн жалбырактарынан бир аз ашык. Жыш жалбырактуу, бир гүлдүү, кээде эки гүлдүү. Төмөнкү жалбырактары тамыр моюнчасында, узуну (5)8-10 см келген ичке саптуу; жалбырак пластинкалары ичке ланцеттей, эки учуна тартылган, шуштугуй. Жиптей саптарынан эки эсе кыска, түксүз, ичке, бүтүн кырдуу, билинээр-билинбес тишчелүү; Сабактагы жалбырактары сызгычтай-ланцеттүү, кезектешип жайгашкан, жалбырак сапсыз. Гүлдөрүнүн узундугу 1,5 см, типтик же ийилген, жалгыздан. Чөйчөкчөсү тескери конустай, көмөкчүсү жок, түксүз, беш тишчелүү; тишчелери ичке сызгычтай, гүл коргонуна бир аз кыска, бирок түтүкчөсүнөн бир нече эсе узун. Гүл коргону көгүш, ичке коңгуроодой, өтө ири эмес үч бурчтуу айчыктарга бөлүнгөн. Мөмөсү – кутуча, тескери конустай, кыска, учуна томолук, түбү ачылуучу тешикчелери менен. Уругу көп санда.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Май-августта гүлдөп, июнь-сентябрда мөмөлөйт. Уругу аркылуу көбөйөт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Талас жана Фергана тоо кыркалары.

Өсүү шарттары. Мрамордуу аскалардын жаракаларындагы, субальпы жана тоолордун ортоңку алкактарындагы беттери.

Саны. Өтө чектелген санда.

Чектөөчү факторлор. Территорияларды чарбачылык жактан өздөштүрүү.

Өстүрүү. Маалыматтар жок.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Атайын коргоо аракеттери иштелип чыккан эмес.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Түрдүн популяциясын тактап, толугунан коргоого алып, корукка алынуучу жерлерди аныктоо.

Колокольчик Евгении*Campanula eugeniae* Fed.

Статус: VU. Эндем Западного Тянь-Шаня (Таласский и Ферганский хребты). Декоративное красивоцветущее растение.

Описание. Многолетнее травянистое растение. Дернистое, многоглавое и ветвистое корневище, снабженное многочисленными укороченными серыми побегами, покрытыми короткими чешуевидными остатками отмерших листовых черешков образующие рыхлые розетки листьев, частью же дающими цветущие стебли. Стебли 10 - 15 см высоты, простые, тонкие, нитевидные, немного превышающие прикорневые листья и листья бесплодных побегов, олиственные, одноцветковые, реже двуцветковые. Нижние листья розеточные, длинные, с удлинёнными тонкими черешками (5)8 – 10 см длины; пластинки листьев узколанцетные, к обоим концам оттянутые, острые. Почти в два раза короче нитевидных черешков, голые, тонкие, почти цельнокрайние, неяснозубчатые; стеблевые листья линейно-ланцетные, очередные, сидячие. Цветки 1,5 см длины прямостоячие или поникающие, одиночные. Чашечка обратноконическая, без придатков, голая, пятизубчатая; зубцы узколинейные, несколько короче венчика, но в несколько раз длиннее трубочки. Венчик голубой, узкоколокольчатый, неглубоко раздельный на острые треугольные лопасти. Плод – обратноконическая коробочка, короткая, под конец кругловатая, открывающаяся дырочками у основания. Семена многочисленные.

Особенности биологии. Цветет в V-VIII; плодоносит в VI-IX. Размножение семенное.

Распространение общее и в стране. Таласский и Ферганский хребты.

Места произрастания. В трещинах мраморных скал, в субальпийском и среднем горных поясах.

Численность. Очень ограничена.

Лимитирующие факторы. Хозяйственное освоение территорий.

Культивирование. Сведения отсутствуют.

Меры охраны существующие. Специальные меры охраны отсутствуют.

Меры охраны рекомендуемые. Уточнение популяции вида, полная охрана, выделение заповедных участков.

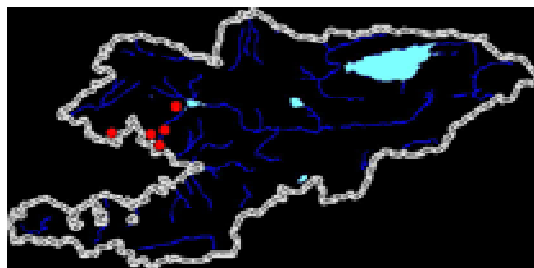
Источники: 43, 59, 77.

Eugenia's Bell-flower*Campanula eugeniae* Fed

Status: VU. This ornamental perennial plant is endemic of Western Tien Shan, mosaic-distributed and rarest of six congeners in Kyrgyzstan. Species occurs in Talas and Fergana Mountain Ranges and populates clefts in marble rocks in mid-montane and subalpine belts. Period of flowering: May – August, fruiting in June – September; propagation is generative (by seeds) only. Number in nature is limited; information over cultivation is absent; at present time it is out of any protection. Land development is the limiting factor. There are offered to invent the areas of occupancy and create botanical wildlife areas for the species' conservation.

Шакаптар ламиропаппусу

Lamyropappus schakaptaricus (B. Fedtsch.) Knorr. et Tamamsch

Татаал гүлдүүлөрдөн - *Asteraceae* Dumort - Сложноцветные

Статус: VU. Сейрек кездешкен монотиптүү тукумдун өкүлү.

Мүнөздөмө. Көп же эки жылдык ийик сымал жоон тамырлуу өсүмдүк. Сабагынын бийиктиги 50–60 (80) см, жалгыздан, кээде бир нече санда, агыш түктүү, бутактуу. Жалбырактары кабыктуу, төмөнкүлөрүнүн узундугу 5–3 см, туурасы 4,5–15,0 см, жалбырак саптуу, үстү түксүз, алды ак жыш түктүү, тарактай тикендүү кырдуу. Сабактагы ортоңку жана жогорку жалбырактары сапсыз, сөлөкөтү жумурткадай же күрөктөй. Себетинин жазылыгы – 20–30 мм, ороочолору көп, катуу кабыктуу. Желекчелеринин узундугу – 35 мм, кызыл. Урукчаларынын узундугу – 8–10 мм, бозомук. Үкүлөрүнүн узундугу – 18–22 мм.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Июнь-июлда гүлдөп, августта мөмөлөйт. Уругу аркылуу көбөйөт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Казакстан (Балкаштын түштүк батыш жагындагы чөлдөр) жана Кыргызстанда - Нарын дарыясынын агымынын ортосундагы тоолор, Чаткал (Шакаптар жана Ташкөмүрдүн тереги) жана Фергана тоо кыркалары (Майлуусай суусунун бассейни Жийдесай капчыгайы), Кетментөбө өрөөнү (Көккыя капчыгайы).

Өсүү шарттары. Өрөөндөрдөн тоо этектеринин капталдарындагы таштак, кызыл, кара таштуу, чопо топурактар, суулардын өрөөнүндөгү таштак-чополуу, тоо этектериндеги ойдуңдар.

Саны. Аз санда кездешет.

Чектөөчү факторлор. Малды баш-аламан жайып, жайыттарга оордук келтирүү. Жерлерди өздөштүрүү жана курулуш иштерин жүргүзүү.

Өстүрүү. Маалымат жок.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Атайын коргоо чаралары иштелип чыккан эмес. СССРдин Кызыл китебине (1984), Кыргыз ССРинин Кызыл китебине (1985) киргизилген.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Популяциясына эсеп жүргүзүп, ботаникалык заказник уюштуруу, декоративдүү өсүмдүк катары атайлап өстүрүү зарыл.

Ламиропappус шакафтарский

Lamyropappus schakaptaricus (B. Fedtsch.) Knorr. et Tamamsch

Статус: VU. Редкий представитель монотипного рода.

Описание. Многолетнее или двулетнее растение с веретеновидным толстым корнем. Стебли 50–60 (80) см высоты, одиночные или в числе нескольких, беловато войлочные, ветвистые. Листья кожистые, нижние 5–35 см длины, 4,5–15,0 см ширины, черешковые, сверху голые, снизу беловойлочные, по краю гребенчато-колючие. Средние и верхние листья сидячие, в очертании яйцевидные или лопатчатые. Корзинки 20–30 мм ширины, листочки обертки многочисленные, твердо кожистые. Венчик до 35 мм длины, пурпуровый. Семянки 8–10 мм длины, сероватые; хохолок 18–22 мм длины.

Особенности биологии. Цветет в VI–VII, плодоносит в VIII. Размножается семенами.

Распространение общее и в стране. Казахстан (юго-западная часть прибалхашских пустынь) и Кыргызстан – горы в среднем течении реки Нарын, предгорья Чаткальского (в окрестностях Шекафтар и Таш-Кумыра) и Ферганский (бассейн реки Майли-Сай, урочище Джиде-Сай), Кетмень-Тюбинская котловина, (урочище Кок-Кыя).

Места произрастания. Пестроцветные склоны от равнин до нижнего пояса гор, в долинах рек и каменисто-глинистых впадинах в предгорьях.

Численность. Встречается единично.

Лимитирующие факторы. Бессистемный выпас скота, чрезмерная нагрузка на пастбища. Распашка и строительные работы.

Культивирование. Сведений нет.

Меры охраны существующие. Специальные меры охраны не разработаны. Занесен в Красную книгу СССР (1984), Красную книгу Киргизской ССР (1985).

Меры охраны рекомендуемые. Организовать ботанический заказник, провести учет популяций, ввести в культуру, как декоративное растение.

Источники: 24, 65, 80.

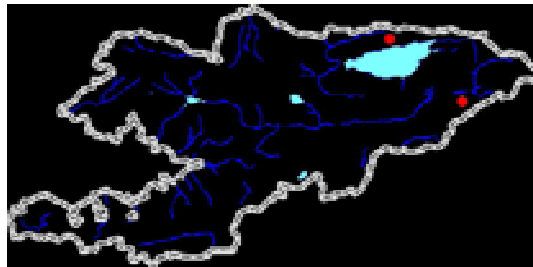
Lamyropappus

Lamyropappus schakaptaricus (B. Fedtsch.) Knorr. et Tamamsch

Status: VU. It is a rare mosaic-distributed representative of the monotypic genus, ornamental plant. The specific area includes limited territories in deserts near Balkhash Lake (Kazakhstan), in Ketmen-Tyube Hollow (Kok-Kyua locality) at northern macro-slope and spurs of Chatkal Mountain Range and in western part of Fergana Mountain Range (southern piedmonts in basins of Maili-Sai and Dzhide-Sai Rivers). The species occurs by sparse specimens at motley-clayey, loess and stony soils on slopes and in depressions in low-montane zone. Period of flowering: June – July, fruiting in August, propagation is generative (by seeds). Number in nature is small, the species is unstudied in a culture. Limiting factors are excessive pasturage, ploughing-up and weak reproduction in arid conditions. The species is listed in Red Books of USSR and Kyrgyzstan but there are not special protection for it. The creation of botanical wildlife area, inventory of

Оролгон соссюрея

Saussurea involucrata (Kar.et Kir.) Sch. Bip.

Татаал гүлдүүлөрдөн - *Asteraceae Dumort* - Сложноцветные

Статусу: VU. Сейрек кездешкен түр. Кыргызстанда ареалынын чегинде бул түр аз санда, белгилүү гана аймактарда кездешкендиктен, тез аранын ичинде таптакыр жок болуп кетиши мүмкүн.

Мүнөздөмө. Бийиктиги 15–35 см ге чейин жеткен, көп жылдык, сабаксыз же жөнөкөй сабактуу, кыймасынан ылдый түшкөн жалбырактуу өсүмдүк. Жалбырагынын узундугу 14 см, туурасы 3 см. Жан тамырындагы жана сабактагы жалбырактары узунча жазы ланцеттей, жазыланган ак кабыктуу жалбырак саптуу. Жалбырагы түкчөлөр менен капталган. Гүлдөрү түтүк сымалдуу, киргилт-кызыл-көк түстө келип, себет топ гүлүнө чогулуп (20 даанага чейин) нык калканчага топтолгон жана 2 катарлуу ири гүл жан жалбырактары менен курчалып турат. Гүл жан жалбырактары ачык, 13-17 санда, эки катар, ийилген, гүл тобу менен чогуу диаметри 21 (26) см ге чейин, жылаңач, жээктери тишчелүү. Урукчалары күрөң, кош көкүлдүү.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Июнь-июль айларында гүлдөп, августта мөмө байлайт. Уругу менен көбөйөт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Республиканын чегинен тышкары Казакстанда (Түндүк Тяньшань жана Жунгар Алатоосу), Россияда (Чыгыш Сибирде); Кыргызстанда – Күңгөй Алатоо (Чоңаксуу ашуусу), Тескей Алатоо (Торпу, Чоңашуу ж.б. ашуулары), Акшыйрак (Петров мөңгүсү), Сарыжаз, Эңгилчек жана Койлуу сууларынын бассейнинин жогорку нугу.

Өсүү шарттары. Эшилме шагыл-таштуу бийик тоо беттеринде, морендерде, альпы жана нивалдык алкактарда.

Саны. Жаратылышта өтө чектелген.

Чектөөчү факторлор. Жайкысын малды чексиз санда жайып, уюштурулбаган, баш-аламан туризм.

Өстүрүү. Эч кандай маалымат жок.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Кыргыз ССРинин Кызыл китебине (1985) киргизилген.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Түр өскөн популяцияларынын аймактарын коргоо; жыш жана максималдуу кездешкен жерлерде ботаникалык заказниктерди уюштуруу.

Соссюрея обернутая*Saussurea involucrata* (Kar.et Kir.) Sch. Bip.

Статус: VU. Редкий вид. В Кыргызстане на границе ареала. Вид встречается в небольшом количестве на ограниченных площадях, может быстро исчезнуть.

Описание. Многолетнее бесстебельное или с простым стеблем растение 15–35 см высоты, в обрамлении несколько низбегающими листьями. Листья до 14 см. длины, 3 см ширины. Прикорневые и стеблевые листья продолговатые или широколанцетные, с расширенным белопленчатым черешком. Пластика покрыта волосками. Цветки трубчатые грязно – фиолетовые. Корзинки многочисленные (до 20), скученные в сжатый щиток, обрамленный двумя рядами крупных прицветных листьев. Прицветные листья светлые, в числе 13 - 17, двухрядные, развернутые, вместе с соцветиями до 21 (26) см в диаметре. Семянки коричневые. Хохолок двойной.

Особенности биологии. Цветет в VI–VII, плодоносит в VIII. Размножается семенами.

Распространение общее и в стране. За пределами республики встречается в Казахстане (Северный Тянь-Шань и Джунгарский Алатау), в России (Восточная Сибирь) и Китае (Синьцзян); в Кыргызстане – хребты Кунгей Ала-Тоо (перевал Чон-Аксу), Терской Ала-Тоо (перевалы Торпу, Чон-Ашуу и др.), Ак-Шыйрак (ледник Петрова), долины рек в верховьях бассейнов рек Сары-Джаз, Иныльчек и Куйлю).

Места произрастания. Склоны со скалами и россыпями камней, а также морены, в альпийском и нивальном поясах.

Численность. Ограниченная.

Лимитирующие факторы. Интенсивный летний выпас скота, неорганизованный туризм.

Культивирование. Сведений нет.

Меры охраны существующие. Внесена в Красную книгу Киргизской ССР (1985 г.).

Меры охраны рекомендуемые. Сохранение мест произрастания популяций; организация ботанических заказников в местах с большей численностью вида.

Источники: 24, 45, 65, 79.

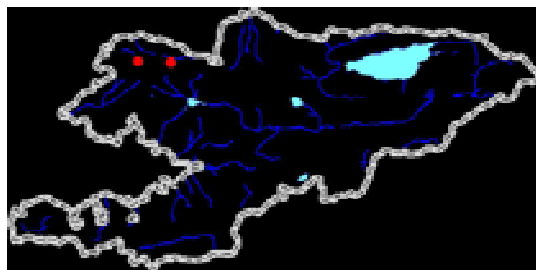
Wrapped Alpine Saw-wort*Saussurea involucrata* (Kar.et Kir.) Sch. Bip.

Status: VU. This ornamental plant is rare vulnerable species at the margin of the specific area (Northern and Central Tien Shan, Xinjiang, Eastern Siberia). In Kyrgyzstan it sporadically occurs in upper part of Sary-Dzhaz River basin, near Petrov's Glacier and at Terskei Ala-Too Mountain Range (Torpu locality). The species populates stony placers at highland slopes. Period of flowering: June – July, reproduction is generative (by seeds) only; data about cultivation are absent. Number is small. Limiting factors: excessive pasturage in summer period, flower collection (unorganised tourism). This rare species is included into Red Book of the country in 1985. There are offered in addition full complex protection of highlands in territories of occupancy, creation of special botanical wildlife areas in places with abundant populations, and introduction in botanical gardens.

Олуяата рапонтикуму

Stemmacantha aulieatensis (Jljin) M. Dittrich

(*Rhaponticum aulieatense* (Jljin))

Татаал гүлдүүлөрдөн - *Asteraceae* Dumort - *Сложноцветные*

Статусу: EN. Өтө сейрек кездешкен түр. Жоголуп кетүү коркунучунун алдында турат.

Мүнөздөмө. Көп жылдык тамыр-сабактуу өсүмдүк. Тамыр сабагы салыштырмалуу тик жайгашып, жогору жер үстүнө жакын бөлүгү көп башчалуу. Сабактары 1–3 кө чейин, узундугу 6 дан 40 см ге чейин жетет. Жалбырактарынын төмөнкү жана жогорку бөлүктөрү сейрек ичке түктүү, канаттай-бөлүктүү; бөлүктөрү текши эмес тишчелүү. Жан тамыр жана төмөнкү сабактагы жалбырактарынын узундугу 8–12 см, туурасы 2–3 см, жалбырак саптуу; сабактагылары болсо сапсыз келип, канаттай-айчыктуу, жээктери быржыктуу. Ороочунун туурасы 3,0–3,5 см, жылаңач. Корзинасынын диаметри 4–7 см. Гүлдөрү сары, кызгылтым-сыя, гүлдөп бүтөөргө жакын сыя-көк темгилдүү. Таажычалары 1,7–2,0 см узундукта. Урукчалары 5–6 (10) см узундукта, агыш-күрөң тактары бар. Көкүлү ак, үч катар, ачык кызгылт-сары кыймалары менен.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Май-июнь айларында гүлдөп, июнь-июлда урук байлайт. Уругу менен көбөйөт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Кыргыз Алатоосунун батыш бөлүгү, Эчкилүүтоо, Акташ жана Талас тоо кыркасынын Каракоюн дарыясынын бассейни.

Өсүү шарттары. Арчалуу токой алкагынын таштак жана шагылдуу тоо беттеринде өсөт.

Саны. Жаратылышта аз санда таралган.

Чектөөчү факторлор. Адамдын чарбачылык аракеттери: жай мезгилинде жайыттарды ыксыз колдонуу.

Өстүрүү. Кыш алдында коллекциялык питомникте себилгенде, жазында текши өнөт. Биринчи жылы өсүмдүктөрү тутам жалбырак байлайт. 5 жыл өткөндөн кийин жалгыздан экземплярлары калат. Сугатты сүйбөйт. Уруктары 5 жылдан кийин деле өнүмдүүлүгүн сактайт.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Кыргыз ССРинин Кызыл китебине (1985) киргизилген.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Коргоо чаралары иштелип чыккан эмес. Популяциясынын жаратылыштагы абалын, биологиясын жана көбөйүү өзгөчөлүктөрүн изилдөө. Түрдүн эң көп топтолгон аймактарында ботаникалык заказниктерди уюштуруп, дары өсүмдүк катары Кыргыз Республикасынын УИАнын Ботаникалык багына интродукциялоо.

Большеголовник аулиеатинский
Stemmacantha aulieatensis (Jljin) M. Dittrich
(*Rhaponticum aulieatense* (Jljin))

Статус: EN. Очень редкий вид, находится под угрозой исчезновения.

Описание. Многолетнее корневищное растение. Корневище относительно вертикальное, толстое вверху многоглавое. Стебли 1–3, от 6 до 40 см высоты. Листья снизу и сверху тонко опушенные, перисто-рассеченные; дольки неравномерно городчато-зубчатые. Прикорневые и нижние стеблевые листья 8–12 см длины, 2–3 см ширины, черешковые; стеблевые – сидячие, перистолопастные, по краю неровно городчатые. Обертка 3,0–3,5 см ширины, голая. Корзинки 4–7 см в диаметре. Цветки жёлтые, с красновато-фиолетовыми, в конце цветения фиолетовыми, вкраплениями. Венчик 1,7–2,0 см длины. Семянки 5–6 (10) см длины, белесые, четырехгранные, слегка ребристые, с коричневатым оттенком. Хохолок желтовато-рыжий многорядный, щетинки его жёсткие.

Особенности биологии. Цветет в V–VI, плодоносит в VI–VII. Размножается семенами.

Распространение общее и в стране. Западная часть Киргизского хребта, хребты Эчкилэтау, Акташ, Таласский хребет (бассейн реки Кара-Коюн).

Места произрастания. Каменистые и щебнистые склоны гор в поясе арчёвого леса.

Численность. Встречается единично.

Лимитирующие факторы. Хозяйственная деятельность человека: чрезмерная нагрузка на пастбища в летний период.

Культивирование. При подзимнем посеве в коллекционном питомнике весной появляются дружные всходы. В первый год растения развивают пучок листьев. Через 5 лет остаются единичные экземпляры. Растения не выносят полива. Семена через 5 лет хранения сохраняют хорошую всхожесть.

Меры охраны существующие. Внесен в Красную книгу Киргизской ССР (1985).

Меры охраны рекомендуемые. Не разработаны. Выяснить состояние популяций, изучить биологию, особенности размножения. В местах наибольшей концентрации вида организовать ботанические заказники, интродуцировать в Ботаническом саду НАН КР, как лекарственное растение.

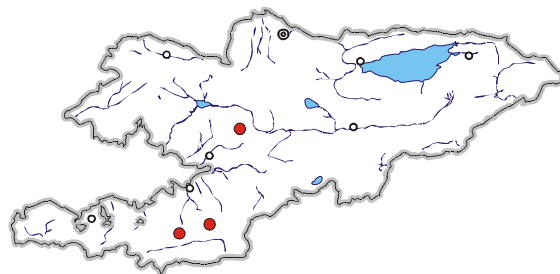
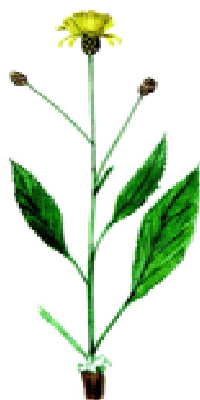
Источники: 24, 64, 80.

Aulie-Ata Stemmacantha Centaury
Stemmacantha aulieatensis (Jljin) M. Dittrich
(*Rhaponticum aulieatense* (Jljin))

Status: EN. It is critically endangered very rare narrow-spreaded species, distributed in Alexander (only in western part), Etchkili-Too, Ak-Tash and Talas (Kara-Koyun River basin) Mountain Ranges. This ornamental plant occurs by single individuals at stony and metal slopes in the zone of Juniper forest. Period of flowering: May – June, propagation is generative (by seeds); the plant is unstudied in a culture. Limiting factor is anthropogenic influence (excessive pasturage in summer period). At present time any elaborated special methods for the preservation are absent, despite of including into Red Book of the country in 1985. Study of the biology and propagation in the nature, introduction into a culture in the botanical gardens and creation of protected territories in places with concentrated populations are necessary for the conservation.

Алай көп башы, тармал чөбү

Centaurea alaica Пjin

Татаал гүлдүүлөрдөн - *Asteraceae Dumort* - Сложноцветные

Статусу: VU. Эндем түр.

Мүнөздөмө. Бийиктиги 80-100 см ге чейин жеткен көп жылдык өсүмдүк. Жалбырактары узунча-жумуру, шуштугуй, кыры кемирчек-тишчелүү, түбүнө бир аз ичкерген; төмөнкүлөрү – саптуу, бүтүн кырдуу; ортоңкулары – канаттай өтө кыска саптуу же сапсыз, бүтүн кырдуу же түбүндө аз сандаган каптал сегменттүү. Гүлү сары, себет топ гүлүнө чогулган. Ороочтору түксүз, узундугу 2, туурасы 1,5 см ге чейин; сырткы жана ортоңку ороочторунун жалбыракчаларынын өсүндүлөрү жок, кээде ичке чел кабыктай жээктүү; эң ичкилери – өтө чоң эмес өсүндүсү менен. Мөмөсү көкүлүү урукча.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Июнь-июлда гүлдөп, июль-августта мөмөлөйт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Фергана тоо кыркасы: Тар суусунун өзөнү, Алай тоо кыркасы, Тяньшань, Памир-Алай.

Өсүү шарттары. Ортоңку жана төмөнкү тоолордогу таштак беттердеги алкактар.

Саны. Популяциялары аз санда.

Чектөөчү факторлор. Себептери аныкталган эмес.

Өстүрүү. Маалымат жок.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Коргоого алынбаган.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Түрдүн сан-өлчөмүн, популяцияларын аныктап, учураган аймактарды коргоого алуу зарыл.

Василёк алайский*Centaurea alaica* Hjin

Статус: VU. Эндемичный вид.

Описание. Многолетнее растение до 80 - 100 см выс. Листья продолговато-овальные, острые, по краю хрящевато-зубчатые, к основанию постепенно суженные; нижние - черешковые, цельные; средние и верхние - на очень коротких крылатых черешках или почти сидячие, цельные или у основания пластинки с немногими, очень мелкими боковыми сегментами. Цветки желтые, собраны в соцветие-корзинку. Обертки голые, до 2 см длины., до 1,5 см ширины.; наружные и средние листочки обертки - без придатка, иногда с узкой перепончатой каймой; самые внутренние - с небольшим перепончатым придатком. Плоды семянки с хохолком.

Особенности биологии. Цветет в VI - VII, плодоносит в VII - VIII.

Распространение общее и в стране. Ферганский хребет: долина р. Тар, Алайский хребет.

Места произрастания. На каменистых склонах в нижнем и среднем поясах гор.

Численность. Небольшие популяции.

Лимитирующие факторы. Причины не известны.

Культивирование. Сведений нет.

Меры охраны существующие. Не охраняется.

Меры охраны рекомендуемые. Обеспечить сохранение местообитаний и популяций вида, уточнить запасы.

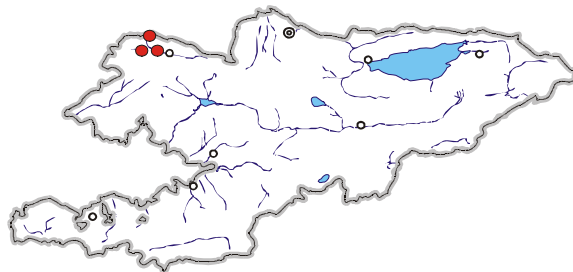
Источники: 53, 65, 80.

Alai Centaury*Centaurea alaica* Hjin

Status: VU. This mosaic-distributed species is local endem of Southern Tien-Shan and North-eastern Alai-Pamirs. It is spreaded in Alai and Fergana Mountain Ranges (Tar River basin). This tall perennial plant has an aesthetic value. Plants populates stony slopes in low- and mid-montane belts. Period of flowering: June – July, fruiting in July – August. Number is insignificant, limiting factors are not revealed. Data about cultivation and any protection measures are absent. The protection of habitats and monitoring, inventory of the specific area and populations, as well as prohibition of flower collection, are offered to conserve the species.

Олуяата трихантемиси

Trichanthemis aulieatensis (B. Fedtsch.) Krasch.
(*Pseudoglossanthis aulieatensis* (B. Fedtsch.) Poljak)

Татаал гүлдүүлөрдөн - *Asteraceae* Dumort - Сложноцветные

Статусу: EN. Монотиптүү секциянын өкүлү, сейрек (кууш) кездешкен эндем, жогору декоративдүү өсүмдүк.

Мүнөздөмө. Көп жылдык, чачыранды түктүү, бийиктиги 20-40 см ге чейин жеткен, жоон, көп өзөктүү, жыгачтанган тамырлуу өсүмдүк. Көпчүлүк сабагы начар жалбырактанган, сабагынын түбү жыгачтанган, бутактуу, жогору бөлүгүндө жөнөкөй, тик же түбүнөн чыгып, начар жалбырактанган. Жалбырактары түксүз же билинер-билинбес түктүү, топуракка жакындарынын узундугу 10 см, туурасы 2 см ге чейин, канаттай же кош канаттай бөлүктүү, жалбырак сапсыз. Гүл чанактары жалгыздан, ороочторунун узундугу – 6-8 мм, туурасы – 14-23 мм, желекчелери терилүү, четтери кеңири күрөң-буурул жаргак сымал сызмалуу, сырткылары жазы ланцеттей, ичкилери узунча сызыкчадай; гүлдөрү ар түрдүү, четкилери- энеликтери тил сымал кызыл-ак гүл коргондуу; ортоңкулары эки жыныстуу, түтүкчөдөй жыш түктүү гүл коргондуу. Урукчаларынын узундугу 2,5-3,2 мм, кырдуу, жыш түктүү, паппусу – таажы сымал, чел кабыктай түрпүлүү.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Май-июнда гүлдөп, июлда уруктайт. Уругу аркылуу көбөйөт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Түштүк Казакстан (Кыргыз тоо кыркасынын түндүк бетинин батыш бөлүгү, Алмасай капчыгайы, Сырдарыя Каратоо кыркасы) жана Кыргызстан (Эчкилүүтоо тоо кыркасы, Кыргыз тоо кыркасынын түштүк бетинин батыш бөлүгү, Карарча капчыгайы).

Өсүү шарттары. Жылгалуу жана арча токойлорунун таштактуу беттеринде 1400-1800 м абсолюттук бийиктиктер.

Саны. Түрдүн саны аз, ал бир нече гана жерлердеги чогултуудан улам белгилүү жана акыркы 15 жылда табылган эмес.

Чектөөчү факторлор. Антропогендик. Жогору декоративдүү өсүмдүк катары гүлдөрүн калк массалык түрдө чогултуп, жайыттарда мал көп жайылат. Уругу аркылуу калыбына келүүсү жокко эсе.

Өстүрүү. Маалымат жок.

Уюштурулган коргоо аракеттери. СССРдин Кызыл китебине 1975-жылы киргизилген, Казак ССРинин Кызыл китебине 1978-жылы киргизилген, Кыргыз ССРинин Кызыл китебине 1985 жылы киргизилген.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Түрдүн популяциясына көзөмөлдүк кылып, ал өскөн аймактарын корукка алып, жогору декоративдүү өсүмдүк катары өстүрүү зарыл.

Волосистоцветочник аулиеатинский
Trichanthemis aulieatensis (B. Fedtsch.) Krasch.
(Pseudoglossanthus aulieatensis (B. Fedtsch.) Poljak)

Статус: EN. Представитель монотипной секции, узколокальный эндемик, высокодекоративное растение.

Описание. Многолетнее растение, рассеянно-волосистое, до 20–40 см высоты с толстым деревянистым, многоглавым корнем. Стебли слабооблиственные, многочисленные, у основания сильно древеснеющие, разветвленные, выше – простые, прямостоячие или у основания восходящие, слабо олиственные. Листья голые или почти голые, прикорневые 10 см длины, до 2 см ширины, перисто- или дважды перисторассеченные, сидячие. Корзинки одиночные, их обертки 6–8 мм длины, 14 – 23 мм ширины, листочки кожистые, по краю с широкой темно-бурой перепончатой каймой, наружные широколанцетные, внутренние продолговатолинейные; цветки разнородные, краевые, пестичные с язычковым розовато-белым венчиком; центральные обоополые, с трубчатым густо-волосистым венчиком. Семянки 2,5 - 3,2 мм длины, ребристые, густоволосистые, паппус коронковидный, из пленчатых чешуй.

Особенности биологии. Цветет в V-VI; плодоносит в VII. Размножение семенное.

Распространение общее и в стране. Южный Казахстан (западная часть северного склона Киргизского хребта, урочище Алмасай, хребет Сырдарьинский Каратау) и Кыргызстан (хребты Ичкили-Тоо и Ак-Таш, западная часть южного склона Киргизского хребта, урочище Кара-Арча).

Места произрастания. По ложбинкам и каменистым склонам в архевниках до абсолютной высоты 1400-1800 м.

Численность. Численность вида мала, он известен лишь из нескольких пунктов и по единичным сборам. Последние 15 лет не регистрировался.

Лимитирующие факторы. Антропогенные. Массовый сбор цветов населением высокодекоративного растения, выпас скотом при чрезмерной нагрузке на пастбища. Почти отсутствует семенное возобновление.

Культивирование. Сведений нет.

Меры охраны существующие. Занесён в Красную книгу СССР (1975), Красную книгу Казахской ССР (1978), Красную книгу Киргизской ССР (1985).

Меры охраны рекомендуемые. Охрана местообитаний, введение в культуру как декоративное растение, контролировать состояние популяций.

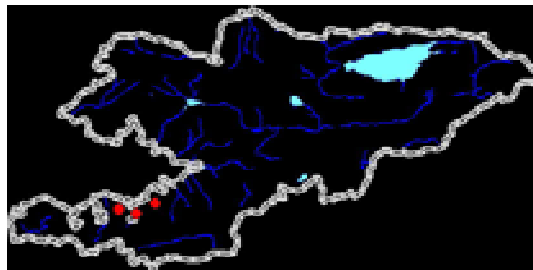
Источники: 10, 23, 24, 58, 65, 78.

Aulie-Ata Pseudoglossanthus Centaury
Trichanthemis aulieatensis (B. Fedtsch.) Krasch.
(Pseudoglossanthus aulieatensis (B. Fedtsch.) Poljak)

Status: EN. It is endangered narrowly spreaded species with reducing area and number, ornamental perennial flower, only one representative of separate section between congeners, endemic for North-western Kyrgyzstan and Southern Kazakhstan. It is known from several sites in westernmost part of Alexander Mountain Range (Kara-Archa Ravine), in Syr-Dar Karatau (Kazakhstan) and in Echikiletai Mountain Ridge but was not registered in Kyrgyzstan last fifteen years. The species was observed by very sparse individuals on stony slopes and in narrowly gullies, at 1,400–1,800 m above sea level, up to Juniper open forest belt. Period of flowering: May – June, fruiting in July, propagation is generative (by seeds). Limiting factors: very weak reproduction, excessive pasturage, destruction by cattle trampling-down and flower collection by people. The species is included into USSR Red Data Book in 1975 and Red Book of Kyrgyzstan in 1985, but areas of occupancy are still out of real protection. There are urgent necessary inventory of populations and organizing of effective protection for habitats (prohibition of pasturage etc.) and the introduction into a culture.

Сары трихантемис

Trichanthemis aurea Krasch.

Татаал гүлдүүлөрдөн - *Asteraceae* Dumort - Сложноцветные

Статусу: VU. Алай тоо кыркасынын сейрек кездешкен, декоративдүү, (кууш) эндем түр.

Мүнөздөмө. Көп жылдык бозомук-жашыл өсүмдүк. Тамыры көп, негизги тамырлуу, каудекси кыска жана ыкташкан. Сабагынын бийиктиги 5-30 см, көп санда, башында жалгыз гүл таажылуу. Жалбырактары ланцеттүү, түктүүлүгүнөн бозомук-жашыл, эки түрдүү канаттай-тилкелүү; биринчи преттеги сегменттери ажыратылган, сүйрү-жумуртка сымал, четки бөлүкчөлөрү 3-5 санда, сызыкча, учтары кыска түссүз-ачык курч учтуу, сабактарынын жогорку жагында жалбырактары азыраак, тамыр түбүнө жакындары жалбырак саптуу. Гүл таажысындагы четки гүлдөрү тилдүү, тегерек-түтүкчөлүү келет. Урукчаларынын узундугу 2-3 мм, ажыры – 2,5-4 мм узундукта, 8-12 ичке сызыкчалуу чел кабыктуу.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Май-июнда гүлдөп, июль-августта урук байлайт. Уругу аркылуу көбөйөт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Алай кырка тоосунун түндүк капталдары (Өзбекстан, Кыргызстан). Кыргызстанда – Исфайрамсай жана Шахимардан сууларынын капчыгайында, Үчкоргон, Пулгон жана Кадамжай кыштактарынын тегереги, Катрантоо кыркасы.

Өсүү шарттары. Тоо этектеринин таштак-шагылдуу, сланцтардын калдыктарындагы төмөнкү алкактарында кездешет.

Саны. Анча көп эмес.

Чектөөчү факторлор. Жайыттарда малды көп жаюудан тебеленүүсү. Туристтер жана калктын өсүмдүктүн гүлдөрүн массалык түрдө чогултуп, урук байлоочу өсүмдүктөрдүн санын азайтуусу.

Өстүрүү. Маалымат жок.

Уюштурулган коргоо аракеттери. СССРдин Кызыл китебине (1975), Кыргыз ССРинин Кызыл китебине (1985) киргизилген.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Атайын коргоо аракеттери иштелип чыкпаган. Ботаникалык заказник уюштуруп, декоративдүү өсүмдүк катары өстүрүү зарыл.

Волосистоцветочник золотистый*Trichanthemis aurea* Krasch.

Статус: VU. Редкий узкоэндемичный вид Алайского хребта, декоративное растение.

Описание. Многолетнее серовато-зеленое растение. Корень многоглавый, каудексы короткие и сближенные. Стебли 5 – 30 см высоты, многочисленные, с одиночными корзинками наверху. Листья ланцетные, серовато-зеленые от опушения, дважды перисторассеченные: сегменты первого порядка раздвинутые, продолговатояйцевидные; конечные дольки в числе 3 - 5, линейные, на кончике с коротким прозрачным остроконечием; вверх по стеблю листья уменьшающиеся, прикорневые - черешковые. В корзинках краевые цветки язычковые, дисковые-трубчатые. Семянки 2–3 мм длины: коронка 2,5–4,0 мм длины, рассечёная на 8–12 узколинейных пленок.

Особенности биологии. Цветет в V-VI; плодоносит в VII-VIII. Размножается семенами.

Распространение общее и в стране. Северный макросклон Алайского хребта (Узбекистан, Кыргызстан). В Кыргызстане – ущелья рек Исфайрамсай и Шахимардан в окрестности сел Уч-Коргон, Пульгон и Кадамжай, хребет Катран-Тоо.

Места произрастания. Каменистые склоны, выходы сланцев в предгорьях и нижнем поясе гор.

Численность. Очень незначительная.

Лимитирующие факторы. Вытаптывание при бессистемном выпасе скота. Массовый сбор цветов населением и туристами снижает число плодоносящих растений.

Культивирование. Сведений нет.

Меры охраны существующие. Внесен в Красную книгу СССР (1975), Красную книгу Киргизской ССР (1985).

Меры охраны рекомендуемые. Специальные меры охраны не разработаны. Организовать ботанический заказник, ввести в культуру как декоративное растение.

Источники информации: 24, 65, 78.

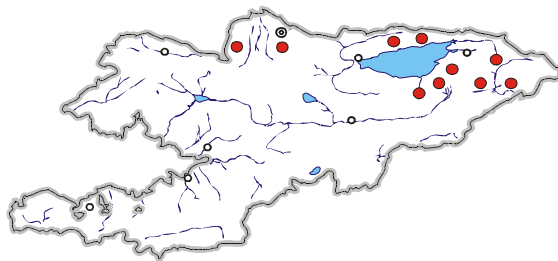
Golden Trichanthemis Centaury*Trichanthemis aurea* Krasch.

Status: VU. It is rare ornamental plant, narrowly spreaded endem of northern part of Alai Mountains (Kyrgyzstan, Uzbekistan). The species was found in several sites in lower parts of Isfairamsai and Shakhimardan Ravines and at northern slope of Katrang-Too Mountain Range, on stony, metal and metal-clayey slopes. Period of flowering: May – June, fruiting in July – August; propagation is generative (by seeds) only. Number is small. The species is unknown in a culture. Limiting factors: excessive pasturage (trampling-down by a cattle) and mass flower collection. This plant is out of special protection despite of including into Red Book of Kyrgyzstan in 1985. There are offered to create botanical wildlife area in territory of occupancy and to introduce in Botanical garden (valuable ornamental plant).

Ак маңдайдай пиретрум

Pyrethrum leontopodium (C. Winkl.) Tzvel.

Татаал гүлдүүлөрдөн - *Asteraceae* Dumort - Сложноцветные

Статусу: VU. Эндем түр.

Мүнөздөмө. Бийиктиги 3-15 см чейин жеткен көп жылдык өсүмдүк. Өтө жыш, темгилдүү безчелери анча билинбеген, булалангандыктан жалбырактарынын жалпы түзүлүшү байкалбастан, агыш болуп көрүнөт. Тамыр моюнчасындагы тамырларынын узундугу 4 см ге чейин, туурасы 1,5 см, узун, түбү жоон саптуу, жалбырагы сүйрү же ылдый караган жумурткадай, эки ирет (кээде үч ирет) канаттай тилкелүү, акыркы бөлүктөрү сызгычтай-ланцеттүүдөн сүйрүгө чейин, узуну 1 мм ге жетет, учтугуй же учу жок. Сабактагы жалбырактары кичирээк жана анча тилкелүү эмес, сапсыз. Гүлдөрү себеттей топ гүлгө чогулган. Гүл коргону бирден, узун келген жыш кийиздей ак түктүү гүл саптуу. Ороочторунун диаметри 10-20 мм.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Июль-августта гүлдөп, август-сентябрда мөмөлөйт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Тарбагатай, Жунгар Алатоосу, Тяньшань, Памир-Алай. Кыргызстанда – Күңгөй, Тескей Алатоо, Фергана, Кыргыз тоо кыркалары, Сарыжаз жана Кайыңды сууларынын бассейниндеги тоолор.

Өсүү шарттары. Суулардын өзөнүндөгү майда шагыл-таштар, мореналар, таштуу бийик тоо алкактарындагы беттер.

Саны. Популяциялары аз санда.

Чектөөчү факторлор. Мал жайып, гүлүн үзүп-чогултуу.

Өстүрүү. Маалымат жок.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Коргоого алынган эмес.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Түр кездешкен аймактарды коргоп, анын популяцияларын санын иликтеп, гүлүн чогултууга тыюу салуу.

Поповник (ромашник) эдельвейсовидный*Pyrethrum leontopodium* (C. Winkl.) Tzvel.

Статус: VU. Эндемичный вид.

Описание. Многолетнее растение около 3 - 15 см высоты. Листья беловатые от очень обильного войлока, за которым едва просматриваются их очертания, с мало заметными точечными железками. Листья прикорневые до 4 см длины, 1,5 см ширины, на длинных, расширенных у основания черешках; пластинки их в очертании продолговатые или обратнойцевидные, дважды (иногда почти трижды) перисторассеченные; конечные дольки от линейно-ланцетных до продолговатых, до 1 мм ширины, на верхушке с коротким острием или без него. Стеблевые листья сильно уменьшенные и менее рассеченные, сидячие. Цветки собраны в соцветие - корзинку. Корзинки одиночные, на длинных, обильно беловато-войлочных ножках. Обертки 10 - 20 мм в диаметре, 5,5-6 мм шириной, окутанные обильным рыхлым войлоком. Языковые цветки белые.

Особенности биологии. Цветет в VII - VIII, плодоносит в VIII - IX.

Распространение общее и в стране. Тарбагатай, Джунгарский Алатау, Тянь-Шань, Памиро-Алай. В Кыргызстане – хребты Кунгей, Терской Ала-Тоо, Ферганский, Киргизский, горы в бассейнах рек Сары-Джаз и Каинды.

Места произрастания. На галечниках по долинам рек, среди камней и щебня, на моренах, каменистых склонах, осыпях в верхнем поясе гор.

Численность. Незначительные популяции.

Лимитирующие факторы. Выпас скота, сбор цветов.

Культивирование. Сведений нет.

Меры охраны существующие. Не охраняется.

Меры охраны рекомендуемые. Сохранение мест произрастания, мониторинг численности в популяциях вида, запрет на сбор цветов.

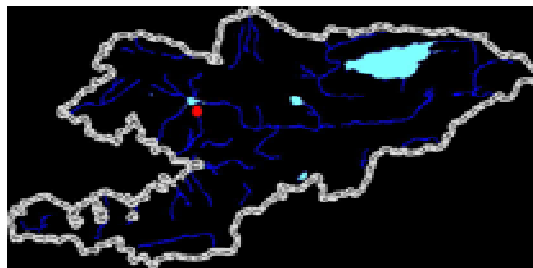
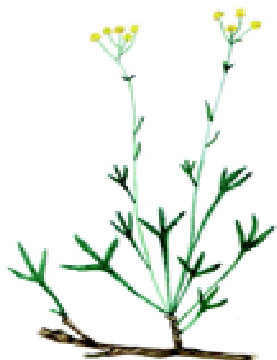
Источники: 54, 63, 78.

Edelweiss-like Pyrethrum*Pyrethrum leontopodium* (C. Winkl.) Tzvel.

Status: VU. This small perennial plant is rare mosaic-distributed species spreaded in Alai-Pamir, Tien Shan, Dhungar and Tarbagatai Mountain Range. In Kyrgyzstan it is known from Alexander, Kungei Ala-Too, Terskei Ala-Too and Fergana Mountain Ranges and Sary-Dzhaz River basin. The species populates screes, metal and stony slopes, pebbles in riverbeds and moraines, in the altimountainous zone. Period of flowering: July – August, fruiting in August – September. All revealed populations are insignificant in number. Data about cultivation and any protection measures are absent. The protection of habitats and monitoring, as well prohibition of flower collection are offered to conserve the species.

Комаров лепидолофасы

Lepidolopha komarowii C.Winkl

Татаал гүлдүүлөрдөн - *Asteraceae* Dumort - *Сложноцветные*

Статусу: EN. Тоолуу Орто Азиянын эндем түрү, эндем орто азиялык тукумдун өкүлү. Декоративдүү.

Мүнөздөмө. Бийиктиги 1 м ге чейин жетип, түбүнөн баштап бутактанган бадал өсүмдүк. Бир жылдык бутактары түз, жабышып түктөнгөн, төмөнкү бөлүгү жыш жалбырактанган, ал эми жогору жагында бирин-серин жалбырактуу. Жалбырактары көгүлтүр-жашыл жабышкан түктүү; төмөнкүлөрүнүн узундугу 4-10 см, жалбырак саптуу, сызгычтай бөлүктүү, үчүлүк айчыктуу. Себеттери кыска гүл кармагычта 5-20 калкандай топ гүлгө чогулган. Ороочтору көп катарлуу, цилиндр сымал, алардын жалбыракчалары жыш, ыкталган түкчөлүү. Көкүлү урукчасынан эки эсе кыска.

Биологиялык өзгөчөлүктөрү. Июнь-июль айларында гүлдөп, август-сентябрда мөмө байлайт. Уругу аркылуу көбөйөт.

Жалпы жана өлкөдө таралышы. Памир-Алай: Нуратоо, Койташ, Зарафшан, Гиссар тоо кыркалары жана Батыш Тяньшань: Пскем, Угам, Чаткал жана Сырдарыя Каратоосунун тизмеги (Тажикстан, Өзбекстан, Кыргызстан, Түштүк Казакстан). Кыргызстан үчүн гербарийдик чогултууда бир гана жерден белгилүү (Карасуу суусунун Нарын дарыясына кошулган куймасы).

Өсүү шарттары. Тоолордун төмөнкү жана ортоңку алкактарындагы майда жана таштак топурактуу, шагылдуу беттериндеги шлейфтерде өсөт.

Саны. Жаратылышта өтө чектелген. Жалпы саны аныкталган эмес.

Чектөөчү факторлор. Адамдын чарбачылык аракеттеринин өсүшү. Жайкы мезгилде малдарды эсепсиз жаюу.

Өстүрүү. Азыркыга чейин маданиятташтырылып, изилденген эмес.

Уюштурулган коргоо аракеттери. Кыргыз ССРинин Кызыл китебине (1985) киргизилген.

Коргоо үчүн зарыл аракеттер. Түрдүн эң жыш өскөн аймактарында ботаникалык заказниктерди уюштуруп, Кыргыз Республиканын УИАнын Ботаникалык багына интродукциялоо иштерин жүргүзүү.

Лепидолофа Комарова

Lepidolopha komarowii C.Winkl

Статус: *EN*. Эндемичный вид горной Средней Азии, представитель эндемичного среднеазиатского рода. Декоративен.

Описание. Кустарник до 1 м высоты, ветвящийся от самого основания. Годовалые ветви прямые прижато-опушенные, в нижней части густо облиственные, вверху с единичными листьями. Листья сизовато-зеленые, прижато-опушенные; нижние листья 4–10 см. длины, трехрассеченные на линейные доли, черешковые. Корзинки на коротких цветоносах, собраны по 5–20 в щиток. Обертки многорядные, цилиндрические, листочки их густо прижато-опушенные. Цветки желтые. Хохолок вдвое короче семянки.

Особенности биологии. Цветет в VI–VII; плодоносит в VIII–IX. Размножается семенами.

Распространение общее и в стране. Памиро-Алай: хребты Нуратау, Койташ, Зеравшанский, Гиссарский и Западный Тянь-Шань: хребты: Пскемский, Угамский, Чаткальский и Сырдарьинский Каратау (Таджикистан Узбекистан, Кыргызстан, Южный Казахстан). Для Кыргызстана известны гербарные сборы с одного пункта (в районе слияния рек Кара-Суу и Нарын).

Места произрастания. Мелкоземистые, каменистые склоны, осыпи, шлейфы в нижнем и среднем поясах гор.

Численность. В природе очень ограничена. Общая численность не установлена.

Лимитирующие факторы. Хозяйственная деятельность человека. Интенсивный выпас скота летом.

Культивирование. В культуре не исследован.

Меры охраны существующие. Внесен в Красную книгу Кыргызской ССР (1985).

Меры охраны рекомендуемые. Организация ботанических заказников в местах с большей концентрацией популяций, интродукция в ботаническом саду НАН КР.

Источники: 24, 65, 78.

Komarov's *Lepidolopha*

Lepidolopha komarowii C.Winkl

Status: *EN*. It is little-known representative of Middle Asian endemic genus, distributed in Ugam, Pskem, Chatkal, Kurama, Turkestan, Zaravshan and Hissar Mountain Ranges. In the Republic it is known by herbarium samples from north-westernmost Kyrgyzstan at the Kazakh border (V.I. Tkatchenko's personal communication) and at the junction of rivers Naryn and Kara-Suu (right tributary of Naryn). It is very rare ornamental shrub plant populates silty-soil and stony slopes and screes in low- and mid-montane zones. Period of flowering: June – July, fruiting in August – September; propagation is generative; the plant is unstudied in a culture. Limiting factors: an increasing of the human economic activity in habitats, the excessive pasturage in summer period. The conservation of the species should be supported by the introduction in Bishkek Botanical garden and by the creation of botanical wildlife areas in places with abundant populations.

Татаал түзүлүштүү өсүмдүктөрдүн Кыргызстандын Кызыл китебинен (1985)
алынып салынган түрлөрү

Виды высших растений, выведенные из «Красной книги» Кыргызстана (1985)

1. Калямус айыры — *Acorus calamus* L. — Айр, Ирный корень — Sweet Flag, or Sweet Sedge, or Myrleflag.

Дүйнөдө кеңири таралган түр. Балким, Кыргызстанга алынып келинген өсүмдүк. Түп дарыясынын нугунан бир жолу гана табылган. Кийинки издөөлөрдөн учураган эмес.

Широко распространённый в мире вид. В Кыргызстане является, по-видимому, заносным. Был отмечен только один раз в пойме реки Тюп. При последующих поисках не найден.

2. Алай чырашы — *Eremurus alaicus* Chalkuziev — Эремурус алайский — Alai Desert Candle

Түр жакында жалгыз табылуудан аныкталган. Кыргызстанда бул түрдүн популяциясынын бар экендиги, өсүү шарттары жана өсүп-өнүүсү белгисиз.

Вид, недавно описанный по единичной находке. Существование популяций, условия произрастания и угроза существованию вида в Кыргызстане не ясны.

3. Иллариа чырашы — *Eremurus hiliariae* M. Pop. et Vved. — Эремурус Иллариин *Hillaria's Desert Candle*

Кыргызстандын территориясында кездешпейт.

На территории Кыргызстана не встречается.

4. Узун жалбырактуу цефалантера — *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch. — Пыльцеголовник длиннолистный — Long-leaved Helleborine

Кыргызстанда жана анын чегинен тышкары кеңири таралган түр. Саны туруктуу жана чарбачылык мааниси жок.

Широко распространённый в мире и в Кыргызстане вид со стабильной численностью, не имеющий хозяйственного значения.

5. Анжир — *Ficus carica* L. — Инжир обыкновенный — Common Fig

Дүйнөдө кеңири таралган түр. Орто Азияда табигый шартта Түркмөнстан менен Тажикстанда гана өсөт. Кыргызстанда накта бир гана дарагы Күрпсай капчыгайында белгилүү, бирок ал да балким мурунку кезден калган маданий өсүмдүк.

Широко распространённый в мире вид. В Средней Азии естественно произрастает только в Туркмении и Таджикистане. В Кыргызстане достоверно имеется только одно дерево в ущелье Курпсай, которое, по-видимому, является остатком старой культуры.

6. Гүл жан жалбыракчалуу апиийм — *Papaver bracteatum* Lindl. — Мак прицветниковый — Bract-shaped Poppy

Кыргызстандын территориясында жапайы түрдө кездешпейт.

На территории Кыргызстана в диком виде не встречается.

7. Сызгычтай жалбырактуу чегендир — *Rhodiola linearifolia* Boriss. — Родиола линейнолистная — Linear-leaved Rosewort

Кыргызстанда жана анын чегинен тышкары кеңири таралган, саны туруктуу түр.

Широко распространённый в Кыргызстане и за его пределами вид со стабильной численностью.

8. Ит карагат — *Ribes janczewskii* Pojark. var. *alba* V. Tkatsch. — Смородина Янчевского — White Janczewski's Currant

Кыргызстанда кездешкен жөнөкөй түрдүн ак мөмөлүү формасы. Кээбирде кара популяцияларынын ичинде пайда болот. Пайда болуп жана кайрадан жоголуп туруу процесстери адамдын иш-аракетине көзкаранды эмес. Ак мөмөлүү жана ак гүлдүү формалар негизинен бардык эле түрлөрдүн арасында учурайт, анткени ал түр ичиндеги өзгөргүчтүктүн таасири. Алардын баарын коргоого алууга жана алыштын да кереги жок.

Является белоплодной формой обычного на территории Кыргызстана вида. Спорадически появляется в обычных черноплодных популяциях. Появление и исчезновение данных форм практически не зависит

от деятельности человека. Белоплодные и белоцветковые формы имеются практически у всех видов растений и являются проявлением внутривидовой изменчивости. Все их невозможно и не нужно брать под охрану.

9. Түркстан алма-четини — *Sorbus turkestanica* (Franch.) Hedl. — Рябина туркестанская — *Turkestan Mountain-ash*

Кыргызстандын территориясында кездешпейт.

На территории Кыргызстана не встречается.

10. Кара өрүк — *Prunus ferganica* Lincz. et Kost. (*Prunoaflatunia*). — Пруноафлатуния — *Aflatun Cherry, or Fergana Plum*

Бул форма Кыргызстандын территориясындагы дайыма учураган эки түрдүн чогуу өскөн жерлеринде капиеттен болгон гибриддешүүдөн мезгил-мезгили менен пайда болуп турат. Гибриддик формалардын жаралып жана кайрадан жоголуп туруусу адамдын иш-аракетине көзкаранды эмес. Мындан да сейрек кездешүүчү гибриддик формалар кездешет. Алардын баарын коргоого алууга жана алыштын да мааниси жок.

Форма является спонтанным гибридом между двумя обычными на территории Кыргызстана видами и спорадически появляется в местах их совместного произрастания. Появление и исчезновение гибридных форм практически не зависит от деятельности человека. Имеются и другие, редко встречающиеся гибридные формы. Все их невозможно и не нужно брать под охрану.

11. Кыргыз тыйынчанагы — *Hedysarum kirghisorum* B. Fedtsch. — Копеечник киргизский — *Kirghizian Sweet Broom*

Кыргызстанда кеңири кездешкен түр, кадимки *H. neglectum*. түрүнөн билинер-билибес айырмаланат. Бийик тоолуу алкактарда, сырттарда, адамдын таасири анча чоң эмес аймактарда өсөт. Мал жебейт, чарбачылык мааниси жок, ошондуктан түздөн-түз жоголуп кетүүсүнө коркунучтар жок.

Широко распространённый в Кыргызстане вид, слабо отличающийся от обычного *H. neglectum*. Произрастает на сыртах в верхнем поясе гор, где антропогенное влияние минимально, растение скотом не поедается и не имеет хозяйственного значения, поэтому реальной угрозы виду не существует.

12. Кандым, жузгун — *Calligonum uzunachmatense* V. Tkatsch. — Джузгун узунхматский — *Uzun-Akhmat Calligonum*

Кеңири таралган түрдүн атынын синоними болуп саналат. Кыргызстанда *C. uzunachmatense* Нарын дарыясынын өзөнүндө, кумдуу жерлерде кездешчү. Азыркы учурда бул жерлер суу сактагычтын алдында калган.

Название является синонимом более широко распространённого вида. В Кыргызстане *C. usunachmatense* встречался только на песках в пойме реки Нарын. В настоящее время эти местообитания затоплены водами водохранилища.

13. Анар — *Punica granatum* L. — Гранат обыкновенный — *Dwarf Pomegranate*

Дүйнөдө кеңири таралган түр. Орто Азияда Түркмөнстан менен Тажикстанда табигый өсөт.

Широко распространённый в мире вид. Естественно, в Средней Азии встречается в Туркмении и Таджикистане. В Кыргызстане было достоверно известно единственное дерево в природном биотопе в ущелье Рязан-Сай, но и оно, вероятно, являлось остатком старой культуры.

14. Никитина отостегиясы — *Otostegia nikitinae* V. Scharaschova. — Отостегия Никитиной — *Nikitina's Otostegia*

Түр кеңири таралган *O. olgae* түрүнөн билинер-билибес айырмаланат, балким анын формасы (синоними) болушу керек.

Вид слабо отличается от широко распространённого *O. olgae* и, по-видимому, является его формой (синонимом).

15. Бөлүк жалбырактуу чөл шимүүрү — *Eremostachys cephalariifolia* M. Pop. — Пустынноколосник головчатколистный — *Scalehead-leaved Desert-rod*

Түрдүн аты кеңири таралган жана экологиялык жактан ийкемдүү түрдүн *E. speciosa* Rupr. синоними. Ага Кыргызстанда эч кандай коркунуч жок.

Название является синонимом широко распространённого и экологически пластичного вида *E. speciosa* Rupr., которому в пределах Кыргызстана ничего не угрожает.

16. Бийик карандыз — *Inula helenium* L. — Девясил высокий — *Elecampane, Tall Helecampane*

Дүйнөдө жана Кыргызстанда кеңири таралган, саны туруктуу, кээде отоо чөп болгон түр.

Широко распространённый в мире и в Кыргызстане вид со стабильной численностью, иногда является сорняком.